

תוספת שביעית

גליון שבועי בענייני שמיטה
Weekly newsletter on the subject of shmitta

פרשת בלק | תמוז תשפ"א

גליון 12

ירק וקטנית | כמה מילים על 'פול המצרי'

הקסמים של בלק יחד עם הייחוס של לוב למצרים | הגדרת ירק מול קטנית וההבדל המציאותי שבין השניים | מחשבת בעל הבית בהשפעה על מציאות הגדילה ומחלוקת האחרונים להלכה. | פול המצרי

אחדותו של עם ישראל כח הנצחון כנגד האומות

בפנים הגליון הובא הענין, שחכמים נתנו סימן בכל גידולי הארץ, וקבעו בהם כללים אשר משפיעים על מספר דינים והלכות. אלא שגליון זה עוסק ברובו בכללי הירק והקטנית. ואכן מצאנו בגמרא בראש השנה (יד.) שלירק ישנה תכונה, שכלל שלוקטים ממנו הוא חוזר וצומח. לעומת זאת פירות וקטניות אינן חוזרות לצמוח לאחר הקיטוף.

בתוך כך, גם בפרי האילן מצאנו תכונה יחודית, כי הנה מצאנו שיומן הבשלתם אינו קבוע, ולמעשה פירות רבים לא מבשלים בנקודת זמן אחת. וזה יסוד המשנה הראשונה בפרק חמישי בשביעית, העוסקת בבנות שוח, שאלו מיני תאנים, או חרובים, אשר אין לקיטתם כאחת.

ובאמת גם לענין פאה מייסדת המשנה (פאה א, ד-ה) שחיוב פאה נאמר רק על פירות שלקיתם כאחת. ולכן מונה המשנה שמונה מיני אילנות, שבהם הלקיטה מתבצעת באותה שעה. אך כתבו התוספות במסכת שבת (סח. ד"ה ואילו), שרוב סוגי הפירות אינם נלקטים בפעם אחת. וכן מוכיחים התוספות גם מדיני חזקה (ב"ב כח:), שהגמרא מסתפקת שם: 'אכלה תלתא פיירי בחד יומא, כנון תאנה, ליהוי חזקה' ופירש רש"י, 'כנון תאנה שאינה מתבשלת יחד ויש שאינה מתבשלת שחרית ולערב היא ראויה'. ונמצא שזו תכונה מפורשת בתאנה, שהיא נלקטת בתקופה שאינה אחידה.

ועל פי זה הביא הש"ס משמואל' בשם אביו בעל ה'אבני נור', לחדש חידוש נפלא! כי הנה בפרשתנו בלק מיצר באוזני זקני מדין, 'עֲתָה יִלְחֲכוּ הַקְּהָל אֶת כָּל סִבְיַתְיָנוּ פְּלֹחַךְ הַשּׁוֹר אֶת יִרְקֵי הַשְּׂדֵה'. ויש להתבונן בפסוק זה בכמה פנים. ובראשונה דקדק הרב בורנשטיין זצ"ל, מדוע בלק משתמש בלשון 'קהל', ולא בלשון 'עם'. וביישוב הדברים ביאר, שהאומות פחדו מתכונה עצומה ונשגבה שהייתה להם בישראל, וזו האחדות של עם ישראל. כי אצל באומות אין העולם אין דבר המחבר בין שני תושבים בעיר אחת, אך יהודי בכל מקום שנמצא, הוא מאוחד יחד עם כל כלל ישראל. ומתכונה זו היה בלק פוחד. כי לא אכפת היה לבלק שעם ישראל יעברו בארצו. הפריע לו ש'הקהל' ילחך את ארצו.

"רבי שמעון שזורי אומר פול המצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהך". ומשמעות הדברים, שפול המצרי משנה את עורו וכן את הגדרתו לפי כוונת הזורע. ואם כוונת הבעלים לזרעו למטר ירק, דינו כירק. ואם כזרע, אותו גידול נהפך להיות כקטנית⁽¹⁾. חידוש זה מוליך נידונים מרתקים במיוחד. ונסקור את ההשלכה שלהם בשורות הבאות.

נפתח בשאלה הראשונה, מה באמת מגדיר ירק כירק, ולא כקטנית. התשובה לכך מופיעה בגמרא בראש השנה (יד.) שם מובא מחלוקת בין רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא, באופן בו ניתן להגדיר ירק. כאשר שיטת רבי יוסי, שירק הינו גידול הגדל מחמת מי השקיה רצופים, וכל מה שגודל גם ללא השקיה רציפה, אינו נחשב ירק. ואילו רבי עקיבא סובר שמגדיר הירק הינו אופן ההשקיה. בעוד ירק גדל על מי השקיה ידנית, ומה שאינו ירק גדל על מי גשמים בלבד. מלבד זאת הוסיפו הראשונים לבאר (ראה רש"י שם ד"ה יצאו), שלירק ישנה תכונה, שהוא גדל בכל השקיה, ואילו קטניות אינם מושפעות בכל השקיה.

כך או כך עלה בידנו, שלירק ישנה תכונה טבעית שונה מכל הגידולים. ולאור זאת שואל הירושלמי (שביעית ב, ה) בלשון זו: "וקסמיה בידיה זרעו לזרע הוא חי ממי השנה שעברה זרעו לירק הוא חי ממי השנה הבאה". ולפי גירסא זו כוונת הירושלמי לקסמים שנשאלו הקוסמים אל בלעם. כאשר הכוונה היא, וכי יעלה על הדעת, שפול המצרי הינו קוסם אשר יודע להפוך את תכונתו הטבעית לפי דעת בעליו. כיצד יתכן שאם בעל הבית יזרע באותה שדה את אותו מין, בעוד שחצי ממנו יחשוב לזרע, וחצי הנוסף לירק. האם תכונות הגידול יהיו שונות זו מזו. ובאמת הירושלמי נשאר בשאלה, ולא משיב על כך דבר⁽²⁾.

בתוך כך מצאנו נידון מרתק בידינו 'נמלך'. הכוונה לאדם שחשב מחשבה אחת, ולאחר מכן התחרט וחשב מחשבה אחרת. ויש לברר דין זה בשני הכיוונים.

אופן ראשון, אדם שזרע פול המצרי לצורך זרע, ואכן כאשר חלפה תקופת ההשרשה, נקבעה שנת חיובו של הפול לפי תקופה זו. כמו כן אם הייתה זו שנה שישית, מותר לקטוף את כל הגדל באדמה בשנה השביעית. אך לאחר כמה ימים נמלך בעל הבית והחליט להשתמש בפול המצרי בתור ירק. ונמצא שמשעה זו תקופת חיובו נמדדת לפי זמן לקיטתו - כלומר, בשעה שהירק סיים את גידולו. ולכן יש לדון מה דינו, כי אם נאמר שכעת הופך להיות ירק, נמצא שגם לענין מעשרות אינו יכול להתעשר עם גידולי שנה זו, וכן הופך באותה מחשבה להיות קדוש בקדושת שביעית.

האופן השני, באדם שזרע לצורך ירק. ונכנסה שנת השמיטה. ומכיון שירק זה נגמר בשנה זו, הוא קדוש בקדושת שביעית. אך לא להרבה זמן. כי לפי הנאמר יצא, שכאשר ימלך ויחשוב להשתמש בפול המצרי לצורך קטנית, מיד נפקעת קדושת הירק, והוא מותר באכילה ללא כל קדושה.

אך באמת מצאנו כבר בירושלמי שדן בכך. ועוד רינו לרבותינו שהלכו בענין זה בכמה דרכים. בשנות אליהו על משנתנו מובא, שאכן תועיל מחשבה נוספת, ועל

"וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם וידיברו אליו לדיבוי בלק" (כב, ז)

בפרשתנו שולח בלק קוסמים מצויידים בקסמים, וכל זאת כדי לפתות את בלעם 'לאור' את עם ישראל. מענין לדעת, שאותם קסמים לא זוכים להתייחסות מיוחדת על המקום, אך מקבלים משמעות חדשה מתוך מסכת שביעית. אך בשביל להבין היטב את הקשר, יש להכיר סוג של ירק או אולי קטנית הנקרא בשם 'פול המצרי'⁽³⁾.

פול המצרי, הינו מין קטנית מיוחד במינו, הזוכה לדינים מיוחדים משלו. קודם שנעמוד על זהותו של הגידול לקדים ונציין, שחז"ל הורו לנו בכמה הזדמנויות במשנה ובגמרא⁽⁴⁾. כיצד להגדיר כל אחד מגידולי השדה. בכלל זה פירות האילן, התבואה, הירקות, וכן הקטניות. כל אחד מאלה מושתת למשפחה משלו, וממילא נהוג בו גם דין מיוחד עבורו. למשל, קדושת שביעית חלה בעץ זית רק עם הביא שליש בשנה השביעית (ר"ה יב:). לעומת זאת עץ תפוחים מקבל את קדושת השביעית רק במידה ו'חוט' בשנה השביעית (שם יג:). הרי לנו דוגמא לכך, שחכמים קבעו כללים ברורים לכל אחת ממשפחות הצומח. אך לא כך בפול המצרי! בו אנחנו מוצאים מחלוקת בין רבי שמעון שזורי, וחכמים, האם הוא מוגדר כירק, או כקטנית. (שביעית פ"ב מ"ח)

המשמעות של מחלוקת זו מורגשת קודם כל, בקביעת שנת המעשרות שלו. בתוך כך גם קדושת שביעית נקבעת על פי תיארוך זה, ועל כן נחלקו רבי שמעון וחכמים מהו פול המצרי. במידה והוא ירק, שנת חיובו תקבע לפי התקופה שגדליתו הסתיימה, והוא מוכן לאכילה. לעומת זאת אם הוא רק קטנית, שנתו תקבע משעה שהקטנית השרישה⁽⁵⁾.

ובעוד שיטת חכמים לדון את פול המצרי כירק, מחדש רבי שמעון חידוש עצום. וכך אומרת המשנה:

מושג בשביעית | פול המצרי

פול המצרי הינו מין קטנית אשר לאחר שמשלים את גדילתו, צובר הגידול לחיות ורטיבות והופך לירק (ירושלמי כלאים ח, ג). פול המצרי עשוי להזרע גם לצורך זרע, וגם לצורך ירק (רש"י ר"ה יג: ד"ה: פול) ודינו תלוי בכונת הזורע (רמב"ם מעשר שני א, י)

נחלקו תנאים אם פול המצרי הנזרע לזרע דינו כירק או כקטנית. יש הסוברים שדינו כקטנית (שביעית ב, ח). ויש הסוברים שדינו כירק, (שם ז)

לענין מעשרות נאמרו שלושה שיטות. יש הסוברים שלעולם פול המצרי נידון כירק, וממילא שנת חיובו נקבעת על פי תקופת לקיטתו (ר"ה יג:). ויש הסוברים שהוא תלוי בכונת הזורע, שכאשר זרעו לירק, דינו כירק, לעומת זאת לזרע דינו כזרע, ונקבע לפי זמן השרשתו. שיטה שלישית מצאנו הסוברת, שבכל אופן הוא מתעשר בגמרא הפרי (ר"ה שם)

לענין זרים יש הסוברים שהוא כירק, ויש הסוברים שדינו כדגן. (נדרים ז, ב) כמו כן מצאנו שהנודד מן הירק, מותר בפול המצרי רק בהיותו יבש, אך אם נותר לגדול על שנעשה לח, אסור לאוכלו, מפני שהוא בכלל ירק. (נדרים ז, א)

בידינו כלאי זרעים מצאנו, שאסור לזרוע פול המצרי יחד עם שאר ירקות (כלאים ג, ד). וטעם הדבר משום שפול המצרי מסתרך ומתערבב (רש"י שבת פה:). ערד מצאנו שפול המצרי מותר בזריעה יחד עם חרוב (כלאים א, ב) והטעם משום שצורתו זהה לגידולי החרוב (מפרשי המשנה שם)

המשך בעמוד הבא

הידעת?

המושג 'מצוה' בתלמוד ירושלמי, מכוון על פי רוב למצוות צדקה

לקבלת הגליון במייל לשליחת חומרים להנצחות ותרומות office@tosefet7.com

הנצחת צבי הירש ליב בן שרה לאה לחוג הגון

כי בזה ידע שאין לו אפשרות לגבור על תכונה עצומה זו.

ועל פי זה מדקדק הרב זצ"ל, שבלק מבקש מבלעם, 'וַעֲתָה לִכְּהָ נָא אֲרָה לִי אֶת הָעַם אֲשֶׁר כִּי עֲצוּם הוּא מִמֶּנִּי אֲנִלִּי אוֹכֵל נֶכֶה בּוֹ וְאֶגְרָשׁוּ מִן הָאָרֶץ' וגו'. כי הנה גם כאן בלק משתמש בלשון משונה, ובמקום בלקש במפורש שיקלל את עם ישראל, הוא מבקש בלשון לכה 'ארה' לי אותו. שהוא לשון משונה ומיוחדת.

ולפי מה שהבאנו בפתיחה ניתן להבחין, שלעץ התאנה יש תכונה שהפירות אינם מבשילים בנקודה אחת. פירות התאנה אינם מאוחדים בטבעם, ויש להם הפרד זה מזה. והנה פעולת הקצירה של תאנה נקראית בשם 'ארייה'. כמו שאומר דוד המלך בתהילים (פ, יג) 'לִמָּה פָּרַצְתָּ גְדִדְיָה וְאֲרָהּ פֶלַעַבִי דָרָךְ'. ועל כן בלק אומר לכה 'ארה' לי אותך, דהיינו, כשם שלוקטים את התאנה בערבוב ובחוסר איחוד, כך רצה בלק להכניס בעם ישראל פירוד, ובכך שינתק את אחדותם, ויכל לגבור עליהם.

וראה שם לבעל המחבר, שמאריך לבאר על פי יסוד זה גם את המשך הפרשה. אך בעצם הרעיון אשר אליו באנו מלשון התורה, נוכל לקבל מבט על התכלית האמיתית אשר מביאה את עם ישראל לכוח ששום אומה בעולם לא יכולה להשיג, ולא יכולה לנצח.

וכשנשאל הגר"ח קנייבסקי שליט"א אודות האפשרות לימלך, השיב שבכל אופן יש לתת לפול המצרי את שני הדינים, וללכת לחומרא לכל דבריו. כך שלענין שביעית תחול קדושה על פול המצרי בכל אופן, גם אם השריש בשביעית, וגם אם נלקט בשביעית.

לדון בספק הנמצא לפנינו, וכן מצאנו בנדה (א, ג) ובבבא קמא (ט, ה). ובה יש סמך לגירסת הגאון. אולם יש שמשמע מדבריהם שהבינו בירושלמי מטעם אחר, שדרך הזורע לירק להתנהג אם הגידול באופן אחר. ומשום הכי משתנה דינו, מחמת שהבעלים קוצץ ממנו בכל עת. ולכן סיום גדילתו לא חשיב אלא בשעת לקיטתו. וכן משמע ברש"ס, הפנ"מ, ומהר"י קורקוס. (י, ובכל נידונים אלו יש להציע, דהנה נחלקו ראשונים בכונת הזורע לזרע. ולהני דסבירא להו דהוא לצורך זריעה, הרי אם הותיר את הזרע להמשיך בגדילתו, על כרחך הפקיע כוונתו להעמידו לזרע, דהא לאחר זמן כבר לא מוציא זרע בעצמו. וכן באופן שקטף מעט מהירק קודם שהביא שלישי, ולאחר מכן נמלך. וגם בהא אפשר לדון דלא יועיל מאי דנמלך, משום שבכך שתלשו קודם דהגיע לירק, בהכרח כוונתו לזרע, וכל אשר נתלש יחשב לזרע, ורק מה דנותר יש לדון בו אי מועיל מאי דנמלך לבסוף.

כן באופן זרוע לירק, ולפני לקיטתו נמלך וחשב לזרע, אינו מתעשר כדון ירק, אלא כדון קטנית. ומבואר שלדעתו ניתן לימלך. אך הרמ"ז על משנתו דייק אחרת מלשון המשנה, 'שזרעו לזרע בתחלה', שבאופן שמתחילה לא כיון לזרע, אלא לירק, ורק לאחר מכן נמלך לזרע, אין דינו כירק. ומבאר שם הטעם מחמת שכונת הזורע נקבעת בהשרשה, ולא ניתן לשנותה⁽⁴⁾.

(א.) וראה עוד במדור 'מושג בשביעית'. (ב.) וראה בגמרא ראש השנה (יב:) דהביאה דרשה לדון הבאת שליש בתבואה וזיתים. וכן בהמשך הסוגיא (שם יד.) מביאה הגמרא פסוק לדון לקיטה בירק. וראה בראשונים שהקשו לכידה היה דאורייתא בעוד דיני מעשר מדרבנן, ונאמרו בזה ד' תירוצים בראשונים. (ג.) וראה בגר"א דס"ל דאף בהא אזלי בתר שליש. (ד.) ובעיקר דין זורע לזרע נחלקו הראשונים בכונת הדברים. דהנה רש"י בראש השנה (יג: ד"ה: פול) כתב דהכונה לאדם הזורע כדי לאכול את הזרעים, כפי שאנו אוכלים היום את הקטניות. אולם הרע"ב (שביעית שם) כתב דזריעה לזרע, היינו אדם הזורע כדי להשתמש בגידול לצורך זריעה מחודשת. (ה.) הנה זו גירסת הגמרא לפי הרבה מפרשים. אמנם מצאנו לכמה שפירשו דברי הירושלמי בדרך נוחות, אמנם יש לחלק בדבריהם. דהנה גירסת הגר"א בגמרא, למחוק 'וקסמה' ובמקום זאת גורס 'וקיימה'. ובאמת מצאנו בירושלמי בכמה פעמים שרצה

תעודת זהות לפול המצרי

ללמוד מדברי רבי שמעון שזורי שחידש במשנה בשביעית (שם) שפול המצרי דינו כמו אורז ודוחן, שגם לו יש אופי זהה, ולכן קבעו את תקופתו לעת ההשרשה.

פול המצרי הינו קטנית הגודלת בתרמילים, כך ניתן להסיק מדברי הירושלמי בכלאים (א,ב) וכן מבואר שהוא דומה לחרוב. ונראה את הדברים בלשון הירושלמי שאמר: 'והחרוב א"ר יונה כמין פול מצרי פרסי הוא וקצצו דמיין לחרובה'. אמנם נחלקו המפרשים מהי נקודת הדמיון בין חרוב לפול המצרי. יש הסוברים שהוא דומה בצורת התרמיל שבו (רע"ב כלאים שם) אך יש הסוברים שהוא דומה בצורת העלים (רא"ש שם)

לאור הדברים העלו הלומדים הצעה, שפול המצרי הינו ירק שאינו תדיר, אך מוכר בשם 'לוביה'. ויש הקוראים אותו שעועית העין השחורה. ירק זה גודל בתוך רצועות ארוכות, אשר בתוכן נחות הקטניות, בעלות גוון בהיר אם נקודות כהות במרכזם.

בעודנו קרבים לראש השנה חשוב לציין, יש הסוברים שפול המצרי הינו מין הרוביא עליו אנו מבקשים שירבו זכויותנו. וכן כתב הרשב"ץ (ראש השנה כה). אחרים סברו שמדובר בירק הנקרא 'לומבו', אך מכל האמור לא ניתן להכריח שמדובר בלוביה, אך ניתן לשלול כמעט ללא ספק את האפשרות הנוספת.

מאחר ולפול המצרי ישנם דינים יחודיים ראוי להביא כאן את הפולמוס הידוע בזהו הירק בימנו. אך לשם כך עלינו לבחון את הפרטים שנוספו לנו אודות הירק בדברי חז"ל. הנה מצאנו במשנה שפול המצרי נראה כמו שיה, ויש לו עלים סבוכים (כלאים ג, ד) כמו כן, העלים היו מתפשטים למרחק (שם ב, יא). עוד מצאנו בשביעית (ב, ח) שהוא נידון גם כירק וגם כקטנית. שמו של פול המצרי מופיע ברש"י (ר"ה יג: ד"ה: פול) בשם פאזולי ונוסף על כך בירושלמי (כלאים ח, ג) שבשלב הראשון נקרא הפול בשם 'לובי' ורק לאחר שהופך לירק נקרא בשם 'פול המצרי'. אמנם בלשון לע"ז פאזולי הוא כינוי כללי לפולים. וכתב על כך הרמב"ם בפירושו למסכת נדרים (ז, ב) "מין ממיני הזרעונים שאינו נמצא אלא בארץ מצרים וכך קורין אותו הרופאים הזרעון המצרי ואינו הפול הידוע אצל ההמון"⁵

בנדרים (ז, א) מדויק, שהקטנית הייתה נאכלת בהיותה יבשה, ואילו הירק היה נאכל בהיותו לח. ולמרות שתהליך הקטנית מופיע לפני הירק, מכל מקום כדי לאוכלו בצורת קטניה יש להמתין עד שיתייבש (מאירי ר"ה יג: ד"ה הארז) כמו כן מבואר, שהבשלתו של פול המצרי לא הייתה נעשית בפעם אחת. דבר זה נלמד מספק הגמרא בדיני אורז ודוחן, בה אומרת הגמרא בראש השנה (יג:) שאורז ודוחן נעשים 'פרכין פרכין'. כלומר, שהם מבשילים באופן מפוזר. ולפיכך ניתן

המציאות נקבעת על פי חכמים

בכתב ידו של מרן הרב **הרונצוביץ** זצ"ל, כתב המחבר חידוש נפלא, המלמדנו כוחה של תקנת חז"ל. עיקר חידושו נסוב על דברי הגמרא בגיטין (פה:) ובקידושין (ו.) בענין לשונות בקידושין ובגירושין שיש בהם ספק. והנה בכל לשונות שאדם אומר ויש ספק בכוונתו, יש לדון כל מקרה לגופו, וכיצד סברה הגמרא לפשוט את כל המקרים אשר היו ועתידיים להיות, באומדנא אחת. ומכאן מכריח ה**צפנת פענח** שלחכמים יש כוח לתקן תקנה, אשר משפיעה על מציאות כוונתו של עושה הקניין. ובאמת הוא תלוי בשני תירוצים בתוספות בתחילת מסכת נדרים (ב. ד"ה כל) העומד שם על נדרים אשר חלים מכת תקנת לשון חז"ל. ובתירוץ השני ביאר התוספות, שתקנת חז"ל גורמת שכל אדם יחפוץ לקיים את נדרו כעיקר לשון חז"ל.

אך בזה לא תם חידושו. כי בנדרים ניתן לדחות שאין טעמו מחמת שינוי המציאות של חכמים, אלא רק כוונה של האדם לתלות את דבריו כפי רצון חכמים. אך מצאנו שגם דברים מציאותיים נקבעים על פי תקנת חז"ל. ואת יסוד זה מוכיח מדברי הירושלמי, ממנו מוכח שחכמים קבעו את מציאותו של פול המצרי, על פי כוונת הזורע. ובאמת כאשר יכוון לצורך זה, מבחינת הדין השתנה מציאותו של הגידול מירק לקטנית, וכן להפך.

וראה בתשובתו של הצפנת פענח (וורשא קנב) שכתב בלשון זו: "דהטבע הוא בידנו לענין הדין". ומביא לכך ראיות רבות, מירושלמי חלה (א, א) ובתרומות (ג, א) שחכמים קבעו את המציאות על פי הדין. משום שיש בידם כח לשפוט את המציאות לפי הדין אשר ראו לנכון.

"פולים דקים כעין תורמוסין..."

הצעת זיהוי פול המצרי | שעועית העין השחורה

צמח הנלומבו

קטניות לאחר נביתה